

ISSN 2663-9009 (Print)

ISSN 2663-9017 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Crossref

OUCI

Open Ukrainian Citation Index

Scope Database
Journal indexing & Citation Analysis

Scope Database

Journal indexing & Citation Analysis

DOAJ

DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.

**СЕРІЯ: ОСВІТА. СОЦІАЛЬНІ
ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (12)

Чернігів 2024

УДК (051) [378+33+159.9]

НЗ4

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 6 від 24 квітня 2024 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінко-
НЗ4 **ві науки : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. № 1 (12). 416 с.**

У цьому випуску журналу вміщено статті, що присвячені розвитку формальної, неформальної освіти, розглянуто педагогічні та психологічні проблеми оцінки здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання, висвітлено результати дослідження формування професійної, в тому числі риторичної, компетентності, мовної та візуальної грамотності, розвитку лідерського потенціалу майбутніх фахівців правоохоронної сфери. Також у випуску містяться статті, що розкривають питання морального відчуження як психологічного чинника корупції та особливості й інституційні деформації фінансової безпеки України.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК (051)[378+33+159.9]

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Гончаренко О. Г., доктор економічних наук, професор;

Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гаркуша С. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна);

Ключко А. О., доктор психологічних наук, доцент (Україна);

Пліско В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна);

Борисенко І. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Разумейко Н. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Сіренко К. Ю., кандидат економічних наук, доцент (Україна);

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Вайнос Смальскис, доктор наук, професор, Інститут державного управління (Литовська Республіка);

Чу В. Нгуєн, доктор наук, Університет Хьюстон Даунтаун, Коледж бізнесу (Сполучені Штати Америки);

Маурісіо Гаріта Гутьєррес, доктор наук, Університет Франциско Маррокін (Гватемала);

Чуреа Марія, доктор наук, Університет Петрошани (Румунія);

Четин Бекташ, доктор наук, професор, Університет Газіосманпаша (Туреччина);

Олександра Кузьор, хабілітований доктор гуманітарних наук, факультет організації та управління, Сілезький технічний університет (Забже, Польща);

Майкл Е. Нільсен, доктор наук, професор, завідувач кафедри психології, Університет штату Джорджія (Сполучені Штати Америки).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Шмельова Р. І., молодший науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва.

Кресан О. Д., Смольянінова С. В., Кресан Т. Д. Особливості розвитку соціального та емоційного інтелекту у студентів мистецьких спеціальностей на заняттях з іноземної мови	154
Литвин А. В., Руденко Л. А. Психологічна підготовка майбутніх офіцерів: досвід, пропозиції та рекомендації.....	169
Мицька О. І., Бабич А. В. Акмеологічна компетентність персоналу ДКВС України як запорука його безпечної діяльності	187
Мірошниченко О. М., Шарапова Ю. В. Психологічні особливості адаптації військовополонених до умов полону	198
Назарко С. О., Суворова С. Г. Соціально-економічні тенде- нції ринку праці в умовах війни	208
Нестеренко С. А. Генеза понять «компетентність» і «компетенція» у педагогічній думці.....	220
Педорич А. В. Вивчення логіки як умова розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти	231
Ситнік С. В., Резнікова О. А., Білоцерківська Ю. О., Балла Л. В. Вплив соціально-психологічного тренінгу на самооцінку здобувачів вищої освіти.....	243
Сіренко К. Ю. Зарубіжний досвід становлення та розвитку інституту пробації	255
Сорокопуд В. Б. Підготовка майбутніх правоохоронців до спілкування з криміналізованими особами	268
Ткаченко І. В. Теоретико-практичні засади протидії фізичному булінгу	282
Третяк О. С., Чебоненко С. О. Забезпечення необхідними ресурсами здобувачів вищої освіти під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія» в умовах воєнного стану.....	294
Тур О. М. Задоволеність студентів-бакалаврів спеціальності 012 «дошкільна освіта» якістю освітнього компонента фахової підготовки	308
Цюприк А. Я. Коучинговий підхід до формування лідерських якостей майбутніх офіцерів	319

УДК 378.016:159.9:355.23

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01.169

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ: ДОСВІД, ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Литвин Андрій Вікторович,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри практичної психології та педагогіки,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

(79000, Україна, м. Львів, вул. Клепарівська, 35,

e-mail: avlytvyn@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-7755-9780

SCOPUS-Author: 57210312320;

Руденко Лариса Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри практичної психології та педагогіки,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

(79000, Україна, м. Львів, вул. Клепарівська, 35,

e-mail: lararudenko@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-1351-4433

SCOPUS-Author: 57210320375

У час жорстокої, неспровокованої воєнної агресії з боку російської федерації наша держава продовжує цілеспрямовану роботу із системного реформування військової освіти. Сучасні події та тенденції на військово-політичній арені свідчать про необхідність суттєвого переосмислення теоретичних напрацювань і методичних розробок військових педагогів, психологів і психофізіологів щодо напрямів та якості психологічної підготовки командирів підрозділів. Процес підготовки фахівців Збройних Сил та інших галузей сектору безпеки й оборони супроводжується підвищенням вимог не лише до їхньої військово-професійної компетентності, а й удосконалення психологічної підготовки передусім офіцерського корпусу. Мета статті полягає в узагальненні досвіду психологічної підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України у військових вищих навчальних закладах і викладенні пропозицій щодо її оптимізації. У статті проаналізовано ефективність реалізації в освітньому просторі України практики підготовки військових фахівців в арміях країн НАТО; узагальнено проблемні питання, пов'язані з організацією психологічної підготовки майбутніх офіцерів у військових вищих навчальних закладах; доведено необхідність проєктування та впровадження педагогічної системи, яка конкретизує відповідні завдання, урізноманітнює форми й технології щодо формування психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності; представлено результати моніторингових досліджень динаміки психологічної готовності офіцерів до реалізації нової професійної компетентності; запропоновано заходи щодо

формування у ВВНЗ психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Отримано дані, що свідчать про ефективність їх реалізації у ВВНЗ. Сформульовано рекомендації щодо оптимізації процесу формування психологічної готовності майбутніх офіцерів тактичного рівня під час навчання в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання.

***Ключові слова:** вищі військові навчальні заклади, НАТО, підготовка майбутніх офіцерів, психологічна готовність, рефлексивний підхід, компоненти готовності.*

FUTURE OFFICERS' PSYCHOLOGICAL TRAINING: EXPERIENCE, PROPOSALS AND RECOMMENDATIONS

Lytvyn Andrii, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor Department of Practical Psychology and Pedagogy,
Lviv State University of Life Safety,
(35 Kleparivska Street, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: avlytvyn@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-7755-9780
SCOPUS-Author: 57210320375;

Rudenko Larysa, Doctor of Science Pedagogy, Professor,
Professor Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety,
(35 Kleparivska Street, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: lara rudenko@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-1351-4433
SCOPUS-Author: 57210320375

At the time of brutal, unprovoked military aggression by the russian federation, our state continues targeted work on the systematic reform of military education. Current events and trends in the military-political arena indicate the need for a significant rethinking of the theoretical studies and methodological developments of military pedagogues, psychologists and psycho-physiologists regarding the directions and quality of unit commanders' psychological training. The process of training specialists of the Armed Forces and other branches of the security and defense sector is accompanied not only by increasing the requirements for their military and professional competence, but also by improving the officer corps' psychological training.

***The purpose of the article** is to generalize the experience of psychological training of future officers of the Armed Forces of Ukraine at military higher educational institutions and to outline proposals for its optimization.*

***Methodology.** The effectiveness of implementing the practice of training military specialists in the armies of NATO countries into the educational space of Ukraine was analyzed; problematic issues related to the organization of future officers' psychological training at military higher educational institutions are summarized.*

Results. *The necessity of designing and implementing a pedagogical system that specifies the relevant tasks, diversifies the forms and technologies for the formation of future officers' psychological readiness for professional activity was proven; the results of monitoring studies of the dynamics of officers' psychological readiness to implement new professional competence were presented; measures for the formation of future officers' psychological readiness for professional activity at military higher educational institutions were proposed. Data were obtained indicating the effectiveness of their implementation at military higher educational institutions. Recommendations for optimizing the process of forming future tactical-level officers' psychological readiness while training at higher education institutions with specific training conditions were formulated.*

Key words: *higher military educational institutions, NATO, future officers' training, psychological readiness, reflexive approach, components of readiness.*

Постановка проблеми. У час жорстокої, неспровокованої воєнної агресії з боку російської федерації наша держава продовжує цілеспрямовану роботу із системного реформування військової освіти. При цьому Україна послідовно прагне до членства в НАТО, що ставить низку завдань з адаптування до стандартів Альянсу і потребує зміни на всіх рівнях військової та освітньої систем, зокрема у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Процес підготовки фахівців Збройних Сил та інших галузей сектору безпеки й оборони з урахуванням особливостей гібридної війни та її «гарячої» фази супроводжується підвищенням вимог не лише до їхньої військово-професійної компетентності, а й удосконалення психологічної підготовки особового складу військових частин і з'єднань, передусім офіцерського корпусу, задля виконання всіх завдань за їхнім призначенням. Проте військові фахівці, які від 2014 року беруть безпосередню участь у бойових операціях і підготовці військовослужбовців, зазначають, що на сучасному етапі немає єдиних підходів до роботи офіцера тактичного рівня – командира – щодо психологічного забезпечення діяльності особового складу. Ще не всі офіцери усвідомлюють важливість психічного реагування бійців для їх ефективної діяльності в екстремальній обстановці [8, с. 6]. Сучасні події та тенденції на військово-політичній арені свідчать про необхідність суттєвого переосмислення теоретичних напрацювань і методичних розро-

бок військових педагогів, психологів і психофізіологів щодо напрямів і якості психологічної підготовки командирів підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження та вдосконалення підготовки військовослужбовців зробили вітчизняні науковці С. Білявець, А. Галімов, Г. Васянович, О Діденко, Д. Іщенко, О. Капінус, О. Матеюк, М. Нещадим, Л. Олійник, В. Рижиков, О. Ставицький, В. Телелим, О. Торічний, В. Ягупов та багато ін. Психологічні та педагогічні засади підготовки фахівців сектору безпеки й оборони у закладах із специфічними умовами навчання вивчали В. Аніщенко, І. Біжан, І. Блощицький, Л. Боровик, А. Бородій, Й. Варій, Л. Гонтаренко, О. Євсюков, М. Коваль, О. Кокун, В. Крайнюк, Ю. Красильник, В. Лефтеров, А. Литвин, С. Максименко, О. Марченко, С. Миронець, О. Повстин, Л. Руденко, В. Савінцев, Ф. Саганюк, В. Садковий, Р. Сірко, Л. Перелигіна, Т. Плачинда, В. Покалюк, О. Тімченко, О. Тогочинський, Г. Яворська, а також зарубіжні науковці P. Bartone, S. Bowles, D. Grossman, L. Christensen, J. Laurence, K. McNab, M. Matthews, S. Wanderer та ін. Проблемам готовності фахівців до екстремальних видів діяльності присвячені роботи О. Бойка, С. Будника, О. Керницького, М. Козяра, М. Кулакової, І. Платонова, А. Романишина та ін. Науковці обґрунтовано стверджують, що разом із суттєвим розширенням службових обов'язків зріс обсяг змісту підготовки офіцерів, підвищилися вимоги до їхньої професійної компетентності та психологічної готовності. Проте проблеми модернізації змісту та методів психологічної підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ вивчені недостатньо. Як зазначають науковці та практики, існує потреба переосмислити процеси психологічного впливу на особовий склад та управління ним, дослідити можливості покращення психологічної підготовки у ВВНЗ, а також упровадження відповідних заходів і технологій [8, с. 6].

Мета статті – узагальнити досвід психологічної підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України і запропонувати пропозиції щодо її оптимізації у ВВНЗ, що є закладами освіти із специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики та загрози вимагають невідкладного оновлення методологічних підходів

і технологій військової освіти. Професії військового притаманні динамічність та стресогенність. Вона відрізняється передусім тим, що реалізується в обставинах, які за своєю інтенсивністю і тривалістю виходять за межі оптимальних для людини параметрів, і висуває підвищені вимоги до психічних та психофізіологічних можливостей фахівця. При цьому виконувати оперативно-тактичні завдання, як правило, можуть бути реалізовані лише діями, пов'язаними зі значним ризиком [4, с. 92–93]. Тому особливої уваги потребує зростання рівня всебічної готовності майбутніх офіцерів до дій в екстремальних, ризиконебезпечних обставинах. Психологічна підготовка є системним, організованим і цілеспрямованим процесом формування у військових фахівців психологічної готовності до виконання бойових завдань і особистісної життєстійкості.

Співпраця з іноземними військовими формуваннями і закладами освіти союзних держав, вивчення практики підготовки військових фахівців в арміях країн НАТО дає змогу виявити такі вимоги до формування офіцерів [10]:

- зорієнтованість на високий професіоналізм військових незалежно від посади чи спеціальності;

- єдність підходів до підготовки військовослужбовців, що забезпечує взаємозамінність і взаємодію військових з різних країн;

- націленість на інновації, створення, впровадження та неупинний розвиток новітніх методик і технологій у військовій освіті;

- адаптивність до змін, що забезпечує гнучкість і готовність до нових викликів у діяльності та підготовці військовослужбовців;

- підтримка партнерства та співпраці для спільного вдосконалення стандартів і вимог щодо підготовки військових фахівців;

- акцентування на етичних принципах і відповідальності військовослужбовців за свої дії.

Прийняття та застосування цих вимог є важливим для ЗСУ задля підвищення рівня власної підготовленості, здатності та готовності ефективно взаємодіяти з військами Північноатлантичного альянсу. Зауважимо, що кожна із зазначених вимог має виражений психологічний аспект.

Військова психологія – це конкатенація численних напрямів, спеціальностей і підгалузей дисципліни в контексті вивчення людської поведінки щодо професії воїна. Психологічні знання сприяють ефективному відбору, навчанню, призначенню, працевлаштуванню, розгортанню, мотивуванню, винагородженню, утриманню, управлінню, інтеграції, спілкуванню, підтримці, консультуванню та лікуванню військовослужбовців [12]. Зарубіжні експерти розглядають військову психологію на клінічному, дослідницькому, консультаційному та організаційному рівнях; вивчають психологічну адаптацію до та після розгортання; стани, в яких можуть перебувати військові, а також дотримання їхнього благополуччя та забезпечення психоемоційної стійкості. Особлива увага звертається на відбір та оцінювання персоналу, а також питання підготовки фахівців на спеціалізовані посади. Винятково важливими для військових, на їхню думку, є зокрема посттравматичний стресовий розлад, сексуальні домагання та насильство, проблеми жінок і ЛГБТ, запобігання самогубствам і професійна етика [11].

Дослідження підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ свідчить про високу затребуваність психологічної складової професійної компетентності випускників і водночас гостру нестачу часу на вивчення дисциплін, які дають змогу опанувати техніки саморегуляції психічних станів, виробити й розвинути здатність до психоемоційної стійкості та готовності ефективно діяти в екстремальних (бойових) умовах, сформувані навички конструктивної взаємодії у військових підрозділах тощо.

У психолого-педагогічній літературі накопичено значний обсяг наукового матеріалу про готовність особистості до різних видів діяльності, визначено сутнісні та функціональні характеристики, що визначають стійкість і динаміку її проявів. Зокрема, поняття «готовність» визначають як наявність здібностей (Б. Ананьєв, Н. Левітов, С. Рубінштейн), якість особистості (К. Платонов), психологічний стан, суттєву ознаку настанови (І. Блажава, Д. Унадзе), психологічну умову успішності виконання діяльності (І. Ладанов), цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки (В. Серіков, Р. Романенко). До-

слідницька інтерпретація залежить від вихідних теоретичних підходів науковців, які переважно не виключають, а взаємодоповнюють один одного [9]. Розрізняють довготривалу та ситуативну (короткочасну) готовність.

Готовність розуміють «як інтегративне стійке утворення, що виявляється на основі сформованості потреб і здібностей та характеризується соціально-нормативним рівнем суспільних відносин у системі функцій індивіда, що визначає його ставлення до діяльності та її результативність» [1, с. 24]. Готовність фахівців до дій у складних умовах – цілісна властивість особистості, що свідчить про досягнутий рівень необхідних знань, умінь і навичок, індивідуально-особистісних якостей, фізичного розвитку [4, с. 91].

Психологічна готовність як якісний показник саморегуляції особистості, разом з науково-теоретичним, спеціально-професійним, фізіологічним, практичним, соціальним та ін., є одним із компонентів цілісного прояву особистості, її загальної готовності до діяльності, зумовленої психологічними чинниками й особливостями. До них належать особистісні якості (тип темпераменту, риси характеру, спрямованість особистості, мотивація тощо), компетентність у відповідній царині, поінформованість про можливі загрози та їх наслідки, досвідченість у певній діяльності тощо. Станом готовності називають «ціннісне ставлення фахівця, виражене в налаштованості його психіки на подолання труднощів діяльності, що забезпечує результативність та якість її виконання» [7, с. 224].

Оскільки психологічна готовність є інтегрованим особистісним явищем, то для кращого розуміння цього феномена потрібно визначити її структуру. Це також допоможе цілеспрямовано впливати на недостатньо розвинені компоненти у фахівця. У структурі психологічної готовності виділяють мотиваційно-цільовий, пізнавально-змістовий, процесуальний, когнітивно-інтелектуальний, орієнтаційно-мобілізаційний, організаційний, мобілізаційний, психомоторний, емоційно-вольовий, операційно-дієвий, поведінковий, саморегуляційний, рефлексивний, міжособистісний, комунікативний, оцінний компоненти [9]. Це потребує вивчення та врахування

у структурі готовності таких психологічних аспектів: усвідомлення соціальних вимог і власних потреб; осмислення цілей, реалізація яких сприятиме ефективному виконанню професійних завдань; обґрунтування та створення умов, необхідних для продуктивної діяльності; актуалізація досвіду виконання подібних вимог і завдань; прогнозування прояву інтелектуальних, емоційно-вольових, мотиваційних процесів; оцінювання власних можливостей, рівня здібностей і необхідності досягнення конкретного результату; мобілізація власних сил, досвіду, почуттів, волі відповідно до умов і завдання; підтримування внутрішньої рівноваги; самонавіювання задля досягнення цілей тощо. Колективну готовність військовослужбовців визначають оперативна злагодженість, стресостійкість, спільні ціннісні орієнтації, емоційна єдність, взаємовплив, авторитети, взаємні оцінки, гармонія міжособистісних стосунків та активність особового складу підрозділу [7, с. 227].

Для виконання службових обов'язків в умовах бойових дій офіцери тактичного рівня мають володіти раціональним мисленням і здатністю до ризику. Це пов'язано передусім з тим, що вони повинні ухвалювати рішення, від яких залежить життя інших військовослужбовців. Час на обрання цих рішень обмежений, з можливих варіантів потрібно швидко обрати оптимальний. При цьому найбільш стресогенний вплив на психофізичний і функціональний стан особистості чинять непередбачуваність і невизначеність екстремальних обставин в умовах бою [4, с. 92].

У посібнику «Психологія бою» вітчизняні автори конкретизували сучасні підходи до розуміння психологічних особливостей бойових дій та їх вплив на військовослужбовців. Обґрунтовані форми, методи та засоби, які можуть застосовуватися командиром для підтримання морально-психологічного стану особового складу в різних ситуаціях бойової діяльності [8]. Вагомими є дослідження американських експертів, які розглядають психологічну еволюцію бойових дій і пропонують техніки, які сприяють ефективності та психологічній витривалості військовослужбовців, дають змогу

запобігти нервовому виснаженню і продовжувати боротьбу, щоб вижити і перемогти [2].

Відповідно до стандартів вищої освіти завдяки професійній підготовці офіцер ЗСУ має, зокрема: демонструвати впевненість у собі, критичне мислення; брати відповідальність за власні рішення у мінливій, невизначеній і складній обстановці, швидко пристосовуватися до нових умов; виявляти самодисциплінованість, витривалість і сміливість в екстремальних обставинах; бути самовідданим у служінні країні, ставити пріоритетами виконання завдань на високому рівні; адекватно ставитися до підлеглих; поважати почуття гідності; поводитися рішуче, навіть в умовах високого ризику тощо [3].

Водночас вивчення результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів свідчить про певні труднощі здобувачів, що стосуються різних аспектів психологічної підготовленості: обізнаності в галузі психодіагностики і регуляції психоемоційних станів; розуміння закономірностей психічної діяльності військовослужбовця; запобігання професійному вигоранню; проведення з військовослужбовцями соціально-психологічних тренінгів для згуртування колективів, підвищення толерантності, запобігання агресії, конфліктам різного типу. При цьому проведені опитування в цілому засвідчили спрощене, дещо поверхове розуміння респондентами сутності психологічної підготовленості командира, яка передбачає три основні аспекти: розвиток і вдосконалення загальних морально-психологічних якостей; підготовка до особливих (екстремальних, ризиконебезпечних) ситуацій; підготовка до умов ведення бойових дій.

У структурі психологічної готовності здобувачів вищої військової освіти ми виокремили такі компоненти і показники її сформованості: *мотиваційно-аксіологічний* (вмотивованість; ціннісне ставлення до місії військового; ставлення до особового складу); *когнітивно-діяльнісний* (пізнавальна здатність; соціально-перцептивна активність; активність у виконанні функціональних обов'язків); *операційно-регулятивний* (спроможність ухвалювати рішення; здатність до ризику; гнучкість у комунікуванні;

лідерство; самокорекція); *рефлексивно-оцінний* (емпатія; прагнення до самовдосконалення; самоконтроль).

Як видно з результатів констатувального експерименту (рис. 1), за традиційного навчання основні компоненти психологічної готовності здобувачів сформовано нерівномірно, недостатньо й гетерохронно. Найвищі показники сформованості зафіксовано за когнітивно-діяльним критерієм.

Усвідомлення й урахування начальницьким і викладацьким складом ВВНЗ змісту та структури психологічної готовності здобувачів, рівнів її прояву, чинників, що впливають на процес її формування, уможливує забезпечення не лише формування складових інтегрованої професійної компетентності, а й психологічних механізмів, які сприяють активізації необхідних властивостей психіки, допомагають прискореній адаптації військово-службовців до бойових умов виконання діяльності. Виявлено, що формування професійної готовності майбутніх офіцерів потребує проектування та впровадження педагогічної системи, яка конкретизує відповідні завдання, урізноманітнює форми і технології цієї роботи на основі гуманістичної парадигми освіти з урахуванням системного, синергетичного, аксіологічного, компетентнісного і контекстного підходів.

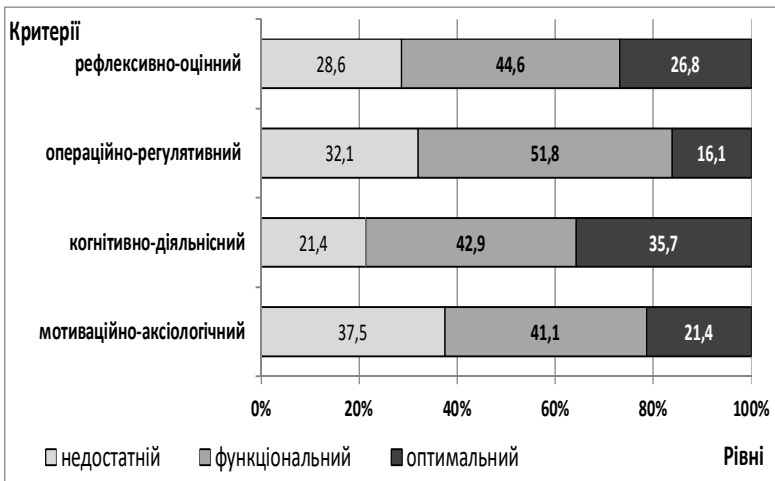

Рис. 1. Розподіл випускників ВВНЗ за критеріями психологічної готовності (констатувальний етап дослідження)

Для розв'язання окресленої проблеми розроблено заходи з удосконалення психологічної підготовки здобувачів військової освіти у процесі навчання у ВВНЗ. Робота спрямовувалася передусім на виконання таких психолого-педагогічних завдань [6, с. 44]:

- формування у здобувачів глибокого усвідомлення державної ваги завдань, які виконують підрозділи ЗСУ;

- вироблення стійкої мотивації щодо самовідданого виконання вимог законів, присяги, статутів, службових обов'язків під час виконання професійних, зокрема бойових завдань;

- розвиток моральних якостей майбутніх офіцерів, потрібних для ефективної діяльності в ризиконебезпечних обставинах (рішучості, сміливості, відповідальності, вимогливості, наполегливості в подоланні труднощів, досягненні мети тощо);

- вироблення самостійності, дисциплінованості, здатності швидко орієнтуватися в обстановці, впевненості у своїх силах, потреби вдосконалювати професійні компетентності, організаторські здібності;

- формування психологічної стійкості до тривалих напружених навантажень, пов'язаних з ризиком, небезпекою, вміння володіти собою;

- напрацювання вмінь швидко орієнтуватися й адекватно поводитися в психологічно складній ситуації, розвиток лідерських якостей та високої адаптивності до мінливих умов і обставин виконання бойових завдань.

Система формування у ВВНЗ психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності охоплює взаємопов'язані заходи навчального, виховного й організаційного характеру та передбачає такі напрями [6, с. 44]:

- психологічна діагностика та ретельний професійний відбір абітурієнтів – майбутніх фахівців військової справи, придатних для виконання службових завдань в особливих умовах діяльності;

- формування та розвиток професійно важливих якостей особистості під час освітнього процесу;

- психолого-педагогічний супровід і підтримка самоосвіти, самовиховання та самоконтролю здобувачів;

- контроль, аналіз та оцінювання результативності процесу формування готовності курсантів до службової діяльності;

- постійний моніторинг результатів і корегування психолого-педагогічних впливів.

У результаті реалізації цих заходів випускники ВВНЗ мають бути здатними до:

- прогнозування зміни й оцінювання функціонального стану підлеглого особового складу на всіх етапах навчально-бойової та бойової діяльності;

- розроблення програм, організації та здійснення загальної, спеціальної та цільової психологічної підготовки особового складу військових підрозділів;

- проведення навчання особового складу щодо впливу психогенних чинників повсякденної, навчально-бойової та бойової діяльності й адаптації до екстремальних умов військової служби;

- використання психологічних технологій та прийомів під час підготовки військовослужбовців на різних етапах узгодження дій підрозділів;

- ефективного використання засобів імітації застосування зброї, військової техніки, обладнання, моделювання бойової взаємодії та дій супротивника;

- налагодження міжособистісних та міжгрупових взаємин для згуртування військового колективу та забезпечення психологічної сумісності й чіткої взаємодії у підрозділах.

Підвищують ефективність формування психологічної готовності майбутніх офіцерів тактичного рівня під час навчання у ВВНЗ:

- психологічна освіта, що сприяє розширенню корисних для бойової діяльності психологічних знань за допомогою аудіальних, візуальних, аудіо-візуальних, ігрових методів і засобів, комплексів віртуальної реальності, бойових тренажерів;

- психологічне загартування, що передбачає тренування механізмів стресового реагування та вироблення ефективних копінг-стратегій під час занять з бойової підготовки на тактичному полі, імітаційних тренажерах і комплексах віртуальної реальності;

- психотактика, спрямована на напрацювання операційного компонента бойових дій і взаємодії з особовим складом, ресурсу колективної співпраці за допомогою комп'ютерних і спортивно-

тактичних ігор (лазертаг, пейнтбол, страйкбол, хардбол), а також дій у групових комплексах віртуальної реальності.

Ці технології дають змогу з урахуванням специфіки напрямів підготовки майбутніх військовослужбовців удосконалювати програми соціально-психологічних і психофізіологічних тренінгів стресостійкості шляхом моделювання завдань високого рівня складності (невизначеність ситуації, дефіцит часу, подолання різноманітних перешкод, протиборство/змагання, мінімальна видимість тощо), у тому числі маніпуляції з об'єктами з використанням інтерактивного управління й адаптивного зворотного зв'язку. Крім цього, у майбутніх офіцерів з'являються можливості для вироблення рефлексивних умінь. Становлення професійної рефлексії та формування самопізнання здобувачів під час навчання відбувається шляхом цілеспрямованого їх залучення до активної професійної (або квазіпрофесійної) діяльності, яка має передбачати завдання самооцінювання та самоаналізу [5, с. 172].

Результати впровадження наших інновацій у підготовку офіцерів (n=56) подані на рис. 2.

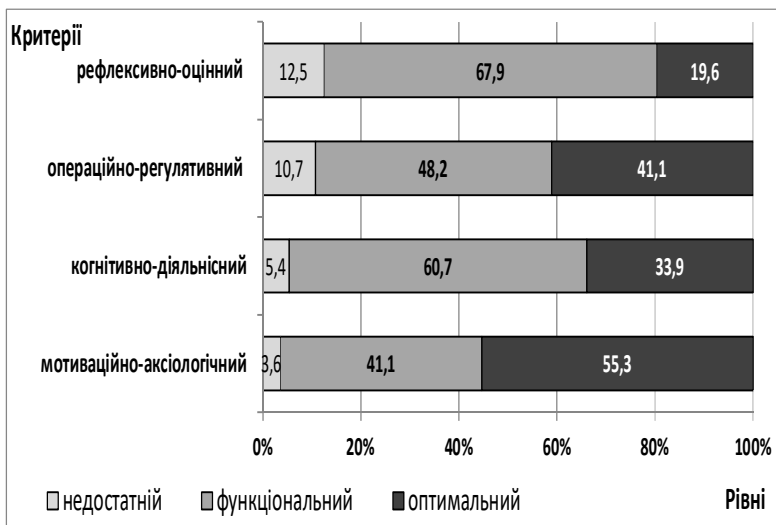

Рис. 2. Розподіл випускників ВВНЗ за критеріями психологічної готовності (експериментальна група, формувальний етап дослідження)

З діаграми видно, що після закінчення навчання у ВВНЗ практично у всіх молодих офіцерів спостерігається стійка мотивація та сформована ієрархія цінностей психологічної підготовки. У переважній більшості випускників сформовані компоненти психологічної готовності за когнітивно-діяльнісним критерієм. Залишилось 10,7 % здобувачів з недостатніми показниками за операційно-регулятивним критерієм. Найменш розвинутим компонентом психологічної готовності офіцерів тактичного рівня виявився рефлексивно-оцінний. Проте є підстави вважати, що подальша практична військово-професійна діяльність і самовдосконалення в обраній царині стимулюватиме позитивну динаміку змін у гнучкості, пластичності їхнього мислення та поведінки, сприятиме розвитку емпатійних здібностей тощо. Порівняно з рис. 1 спостерігаємо значні позитивні зміни сформованості компонентів психологічної готовності випускників ВВНЗ.

Узагальнюючи досвід проектування та реалізації системи психологічної підготовки майбутніх офіцерів, сформулюємо пропозиції та рекомендації, що сприяють її оптимізації в освітньому процесі закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання:

- потрібно виробити єдину систему методологічних підходів до організації психологічного супроводу професійної підготовки здобувачів військової освіти;
- посилити роль психологічної служби ВВНЗ, зокрема під час відбору на навчання;
- стимулювати науково-дослідну роботу в галузі психологічної підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності;
- активізувати розроблення та видання навчально-методичної літератури з проблем психологічного забезпечення військової служби;
- впроваджувати в освітній процес інноваційні форми, методи і технології психологічної підготовки офіцерів тактичного рівня;
- визначити, обґрунтувати і впровадити організаційно-педагогічні та психолого-педагогічні умови, які сприяють активізації здобувачів щодо самостійного розв'язання можливих психологічних проблем і збагачення власного психологічного

ресурсу, що визначає потенційну психологічну готовність до успішного виконання службових завдань;

– розширювати інформаційно-освітнє середовище ВВНЗ шляхом залучення до занять, тренінгів і майстер-класів провідних фахівців психологічних служб інших відомств і служб.

Висновки. Україна ставить перед собою завдання постійно вдосконалювати підготовку військових та інших фахівців у сфері безпеки й оборони, оскільки саме їхня злагоджена діяльність принесе довгоочікувану перемогу над російським агресором. Важливу роль у реалізації успішної, ефективної діяльності офіцерів Збройних Сил України у стресогенних, ризиконебезпечних обставинах, пов'язаних з виконанням бойових завдань, відіграє їхня всебічна психологічна готовність.

Переоснащення військових угруповань сучасною технікою та озброєнням, застосування новітніх систем військового управління посилюють значущість людського чинника у виконанні бойових завдань, що потребує нових підходів до психологічної підготовки військовослужбовців, передусім офіцерського корпусу. Водночас аналіз виявив недостатній рівень психологічної підготовки випускників ВВНЗ, а також низку проблемних питань щодо її організації. Більшість молодих офіцерів на початковому етапі діяльності відзначаються низьким рівнем мотивації, скептицизмом, зневірою у власних психологічних ресурсах. Це потребувало проектування та застосування педагогічної системи формування професійної готовності майбутніх офіцерів, яка конкретизує відповідні завдання освітнього процесу, урізноманітнює форми і технології цієї роботи. Унаслідок її впровадження здобувачі успішно опановують загальні та професійні компетентності відповідно до кваліфікаційних вимог, а також на високому рівні розвивають усі компоненти психологічної готовності до службової діяльності, в тому числі бойової. Таким чином, вважаємо доцільним реалізацію запропонованих заходів у ЗВО із специфічними умовами навчання, що оптимізує організацію та управління психологічною підготовкою майбутніх офіцерів і дає змогу в цілому підвищити якість військової освіти.

До подальших напрямів реформування системи професійної освіти офіцерів відносимо комплексну оптимізацію мережі вищих військових навчальних закладів і військових навчальних підрозділів (кафедр) вітчизняних закладів вищої освіти. Вочевидь, таке реформування вищої військової освіти має ґрунтуватися на основі співробітництва з країнами Північно-атлантичного альянсу, вивченні їхнього досвіду, імплементації новітніх методик у підготовку військовослужбовців з урахуванням кращих здобутків Збройних Сил України.

Список використаних джерел

1. Воронін Д. Питання готовності вчителів фізичної культури до професійної діяльності. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. праць. 2011. № 2 (14). С. 23–25.
2. Гроссман Д., Крістенсен Л. Бій: психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру. Львів : Астролябія, 2023. 720 с.
3. Зельницький А. М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості. *Вісник НАОУ*. 2012. № 1 (26). С. 23–25.
4. Козяр М., Литвин А. Теоретичні засади формування готовності фахівців цивільного захисту до діяльності в екстремальних ситуаціях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 85–98.
5. Литвин А. В. Рефлексивний підхід до психологічної підготовки майбутніх співробітників ДСНС. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Кропивницький : ЛА НАУ, 2019. Вип. 5. С. 168–174.
6. Литвин А. В., Руденко Л. А. Формування психологічної готовності курсантів ЗВО ДСНС до діяльності в ризиконебезпечних обставинах. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2021. № 1 (21). С. 40–48.
7. Покалюк В. Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 14. С. 222–228.
8. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій : навч.-метод. посіб. / А. М. Романишин, О. В. Бойко, Д. В. Богородицький та ін. Львів : НАСВ, 2015. 322 с.

9. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 1. С. 121–128.

10. Стандарти та вимоги НАТО до професійної підготовки військовослужбовців. *Ukraine to NATO*. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/standarty-ta-vumohy-nato-do-profesiynoi-pidhotovky-viyskovosluzhbovtziv/> (дата звернення: 18.02.2024).

11. Handbook of Military Psychology: Clinical and Organizational Practice / ed. by Stephen V. Bowles, Paul T. Bartone. Washington : Springer International Publishing AG, 2017, 612 p.

12. The Oxford Handbook of Military Psychology / ed. by Janice H. Laurence, Michael D. Matthews. New York : Oxford University Press, Inc., 2012. 417 p.

References

1. Voronin, D. (2011), "The issue of physical culture teachers' readiness for professional activity", *Physical education, sport and health culture in modern society: coll. of science works*, No. 2 (14), pp. 23–25.

2. Grossman, D. and Christensen, L. (2023), *Combat: psychology and physiology of a warrior in times of war and peace*, Astrolabia, Lviv.

3. Zelnytskyi, A. M. (2012), "Higher military education – the problem of quality assurance", *Bulletin of NAAU*, No. 1 (26), pp. 23–25.

4. Koziar, M. and Lytvyn, A. (2017), "The theoretical bases of formation of civil protection specialists' readiness for work in emergency situation", *Pedagogy and Psychology of Professional Education*, No. 1, pp. 85–98.

5. Lytvyn, A. V. (2019), "A reflexive approach to the psychological training of future employees of the State Emergency Service", *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical sciences: coll. of works*, LA NAU, Kropyvnytskyi, No. 5, pp. 168–174.

6. Lytvyn, A. V. and Rudenko, L. A. (2021), "Formation of the psychological readiness of cadets at the Higher School of Emergency Situations for activities in risky circumstances", *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and psychology*, No. 1 (21), pp. 40–48.

7. Pokaliuk, V. (2014), "Fire-rescue units specialists' readiness for professional activity", *Origins of pedagogical skills. Series: Pedagogical sciences*, No. 14, pp. 222–228.

8. Romanyshyn, A. M., Boyko, O. V., Bogoroditsky, D. V., et.al. (2015), *Combat psychology: activities of the unit commander in maintaining the morale-psychological state of personnel during hostilities: tutorial*, NASV, Lviv.

9. Skorobahata, O. M. (2008), "Readiness for activity as a psychological and pedagogical problem", *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, No. 1, pp. 121–128.

10. NATO standards and requirements for professional training of military personnel. Ukraine to NATO, available at: <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/standarty-ta-vymohy-nato-do-profesiynoi-pidhotovky-viyskovosluzhbovtsiv/> (accessed at 18 February 2024).

11. *Handbook of Military Psychology: Clinical and Organizational Practice* (2017), in Stephen V. Bowles and Paul T. Bartonev (Ed.), Springer International Publishing AG, Washington.

12. *The Oxford Handbook of Military Psychology* (2012), in Janice H. Laurence and Michael D. Matthews (Ed.), Oxford University Press, New York Inc.